

Vibeke Normann Andersen og Kasper Møller Hansen

Deliberativt demokrati og den nationale folkehøring om euroen¹

"It is better to debate a question without settling it than to settle a question without debating it"
(Joseph Joubert).

Interessen for begrebet deliberativt demokrati er steget drastisk de sidste 10 år. Ved Danmarks første nationale folkehøring deltog 364 repræsentative danske borgere, som over en weekend diskuterede Danmarks deltagelse i den fælles europæiske mønt, dvs. vendte problemstillingen med hinanden, eksperter og politikere. Både før, under og efter folkehøringen blev deltagerne spurgt om deres holdning til euroen og spurgt om betydningen af delikation og information. Informationen op til og delikation under folkehøringen havde stor effekt på deltagernes vidensniveau og holdninger. Flere af det delikative demokratis forestillinger om betydningen af samtalen for meningsdannelsen og deres indbyrdes relationer genfindes i eksperimentet.

At folk mødes og debatterer med hinanden har altid været et centralt element i deltagelsesorienterede tilgange til demokrati. I de seneste årtier har begrebet delikation vundet indpas som en måde at udvikle demokratiet på. Det afspejler sig i såvel den teoretiske debat som i empiriske eksperimenter med demokratiske former. Denne artikel har to formål. Dels at præcisere det til tider vage begreb "delikation", dels på grundlag heraf at analysere delikationens muligheder og vilkår empirisk i et konkret demokratisk eksperiment – den nationale folkehøring om euroen. Den nationale folkehøring om euroen bliver i denne sammenhæng opfattet som et eksperiment, der er tilrettelagt for at opnå indsigt i delikationens muligheder. Samtidig med planlægningen af den nationale folkehøring om euroen valgte den danske regering at benytte samme betegnelse for en række allerede planlagte konferencer (Regeringen, 2000). Der er ikke mange lighedspunkter mellem disse konferencer og folkehøringsmetoden, som blev anvendt i forbindelse med folkehøringen om euroen. James S. Fishkin, som var den første, der gennemførte en folkehøring, valgte at registrere folkehøringens engelske betegnelse *Deliberative Poll* som varemærke netop for at undgå, at betegnelsen blev brugt uden tanke for konceptets idegrundlag.

Deliberativt demokrati

Ordet *delikation* stammer fra latin, hvor *libra* betyder vægt. Oversat direkte betyder delikation rådslagning og overvejelse. To dimensioner kan altså udledes af begrebet. På den ene side, at borgerne rådslår sig med hinanden og på den anden side, at borgerne overvejer og reflekterer i forhold til deres stillingtagen (Hansen, 2000a). Delikation som et centralt element ved demokrati har rødder tilbage til antikens Grækenland. Mill, Rousseau og Burke beskæftigede sig også med delibe-

ration ud fra vidt forskellige udgangspunkter. Begrebet er gennem de sidste 10-15 år blevet genopdaget (Eriksen og Weigård, 1999: 152). Men deliberation har siden demokratiets indførelse i Danmark været en central del af politikens tilblivelse. Folketingets tre behandlinger af lovforslag kan ses som et udslag af, at deliberation indgår som en formaliseret og institutionaliseret del af det repræsentative demokrati. Samtidig kan ideerne om deliberation findes bag mindre institutionaliserede og formaliserede indslag i det danske demokrati, eksempelvis folkehøringen, som behandles her.

Genopdagelsen af deliberation inden for demokratiteori kan blandt andet ses som en reaktion på den fremherskende liberale opfattelse af demokrati (Bohman og Rehg, 1997: xii; Eriksen, 1995: 11). Man kan også se interessen for deliberativt demokrati som et forsøg på at afhjælpe dels konkrete problemer ved det repræsentative demokrati såsom manglende tillid til politikere, fravær af partiloyalitet og adskillelse mellem politikere og offentligheden, dels som en reaktion på tendenser som individualisering, globalisering, europæisering og pluralisering af normer og værdier i samfundet. Man kan se dette som argumenter for, at deliberation bør have en større rolle i en kontinuerlig udvikling af demokratiet. Imidlertid er det langt fra givet, at det er muligt at skabe rum for deliberation i et moderne repræsentativt demokrati. Demokratiets teoretikere er på ingen måde enige om, at deliberation kan og bør fremmes. Nogle stiller spørgsmål ved legitimiteten af, at man giver plads til deliberation ved siden af det etablerede politiske system (for eksempel folkeafstemningsinstitutionen, se Hansen og Pedersen, 2001). Andre ser deliberation som kilde til unødige konfliktsituationer (Shapiro, 1999) og tvivler på, om borgerne har de fornødne ressourcer til at deltage aktivt.

Antallet af publicerede artikler og bøger om deliberation i relation til demokrati er steget markant i løbet af 1990'erne. Der er i perioden 1981-2000 (begge år inklusive) udgivet 407 publikationer fordelt på 357 artikler og 50 boganmeldelser (litteratursøgning i *Social Sciences Citation Index*, 02.05.2001). På trods af den stigende opmærksomhed omkring deliberation, er begrebet endnu ikke konsolideret. Der er ikke enighed om indholdet af deliberativt demokrati, og derfor findes der ikke en almen accepteret definition af, hvad deliberation er.² Vi ser et behov for at fastlægge nogle karakteristika ved deliberativt demokrati for at få en fælles referenceramme for den videre forskning inden for feltet. Vores bud på deliberationens karakteristika følger nedenfor efterfulgt af en drøftelse af, om de kan udfoldes i en arena som den nationale folkehøring om euroen.

Et centralt spørgsmål, som kan stilles som udgangspunkt for en diskussion af deliberativt demokrati, er, om genopdagelsen af begrebet bidrager med noget nyt? Eller er der blot tale om et modefænomen i demokratiteorien, som dækker over allerede velkendte processer? Hvis det sidste er tilfældet, hvorfor så benytte termen deliberation? Hvorfor ikke kalde det samtale, kommunikation, diskussion, argumentation, dialog, forhandling eller debat? For det første bruges de nævnte termer i mange forskellige sammenhænge og henviser derved ikke eksplicit til en demokratisk samtale. Begrebet deliberation signalerer, at det befinder sig i en demokratisk kontekst. For det andet placerer deliberativt demokrati sig som en vigtig position i de seneste årtiers demokratiteori, hvor fokus ellers har været den libe-

rale over for den republikanske tilgang til demokrati, dvs. henholdsvis individuelle rettigheder eller fællesskab som kernen i demokrati. Deliberativt demokrati hævdes at forbinde disse tilgange (Habermas, 1995: 39). Det skal dog fremhæves, at deliberation som ide udspringer af den republikanske tilgang til demokrati.

Blandt de mange definitioner af deliberation fokuserer én på resultatet af deliberation: "as the endogenous change of preferences resulting from communication" (Stokes, 1998: 123). En anden definition lægger vægt på selve den deliberative proces: "a conversation whereby individuals speak and listen sequentially before making a collective decision" (Gambetta, 1998: 19). En tredje definerer deliberation som: "A dialogical process of exchanging reasons for the purpose of resolving problematic situations that cannot be settled without interpersonal coordination and cooperation" (Bohman, 1996: 27). Hvor de to førstnævnte definitioner fokuserer på bestemte aspekter ved deliberationen, inkluderer den sidstnævnte definition også formålet med deliberationen. Derved afgrænses den deliberative proces til situationer, som ikke kan løses på andre måder.

Problemet med den sidste definitions pointe er, at den rejser en række nye spørgsmål: hvilke situationer kræver ikke gensidig koordination og samarbejde? Er det offentlige beslutninger generelt? Eller er det kun i de situationer, hvor det er vanskeligt at træffe beslutninger? Og hvornår er det så? Når nu valghandlingen i moderne demokratier umiddelbart giver løsningsmuligheder på mange potentielle beslutningsområder, betyder det så, at deliberation er mindre vigtig på disse områder? Dermed er vi fremme ved to centrale dimensioner i debatten om deliberativt demokrati. Den ene dimension fokuserer på *hvem*, der skal deltage i deliberationen, hvor kontinuummet går fra kun at involvere folkevalgte repræsentanter til at involvere eksperter, udvalgte lægfolk og endelig til at alle borgere skal deltage. Den anden dimension drejer sig om *hvad*, der skal delibereres om. Her spænder synspunkterne fra, at kun konstitutionelle spørgsmål kræver deliberation; til at deliberation kræves ved særligt vanskelige og komplekse spørgsmål, som har offentlighedens interesse, og endelig til, at alle kollektive spørgsmål kræver deliberation. Pointen i at medtage sådanne overvejelser fra teorien om deliberation er, at lige meget hvordan man vælger at håndtere de to centrale dimensioner, er det relevant at se på, om deliberation er mulig, og hvilken betydning den har. Derfor synes en definition, der forholder sig *åben* til de to dimensioner mere anvendelig i denne sammenhæng. Maeve Cooke når frem til en forholdsvis åben definition. Han ser deliberation som "an unconstrained exchange of arguments that involves practical reasoning and always potentially leads to a transformation of preferences" (Cooke, 2000: 948). Det virker dog paradoksalt at lade "always" efterfølge af "potentially", hvilket komplicerer definitionen. Endvidere vil deliberation ikke nødvendigvis omforme præferencer, men kan udmærket forstærke dem. Derfor vælger vi her at definere deliberation som en *fri proces, hvor deltagerne argumenterer, lytter til og reflekterer i forhold til hinanden, hvilket former og eventuelt ændrer deres præferencer* (Andersen og Hansen, 2001; Hansen, 2000a).

Vores position adskiller sig således fra de deliberationsteoretikere, der hævder, at resultatet af en deliberation fremkommer gennem en fælles stræben efter konsensus. Eksempelvis Jürgen Habermas mener, at aktørers deltagelse i deliberation

er orienteret mod en søgen efter konsensus (Habermas, 1984: 100). Inden for denne tradition vil konsensus give sig udslag i, at deltagerne giver de samme begrundelser for, hvorfor de er enige (Eriksen, 1993: 41). Deliberationens legitimitet står og falder med konsensus (Bohman og Rehg, 1997: xv). Elster kritiserer denne opfattelse for, at opnåelse af konsensus blot kan afspejle konformitet frem for rationel argumentation (Elster, 1997: 16). Bohman siger dertil, at det eneste krav, der kan stilles til deliberation, er, at deltagerne fortsat ønsker at samarbejde i fremtiden – også selv om nogle af dem har været i mindretal. Kravet bliver derved mindre restriktivt end kravet om fælles stræben efter konsensus (Bohman, 1996: 33-34).

Vores fokus på dannelse og eventuelt ændring af præferencer fremhæver deliberationens potentiale i løsningen af politiske konflikter, hvorimod konsensus nedtones. Der kan anføres både normative og empiriske grunde til at se bort fra kravet om konsensus. I et pluralistisk samfund kendetegnet ved mangfoldighed er det selvmodsigende at ophøje konsensus til et ideal. Man kan tillige hævde, at hvis der er en minoritet, som går mod beslutningen, giver det en vis sikkerhed for, at beslutningen ikke fremkommer som et resultat af konformitet (Elster, 1997: 16-17). Uenighed er en central del af politik – *ergo*: uden uenighed ingen grund til deliberation. Deltagerne i deliberative processer har forskellige holdninger, som det ofte ikke vil være muligt eller ønskeligt at forene. At bøje synspunkter mod hinanden kræver tid, og tid kan være en knap ressource i politik. Et yderligere argument mod, at konsensus bør være et *a priori* krav til udfaldet af deliberation, er, at det vil underminere princippet om den frie proces til fordel for deltagerne med gode retoriske evner på bekostning af deltagerne med ringere retoriske evner. I yderste konsekvens kan kravet om konsensus forhindre, at alle argumenter og repræsenterede synspunkter bliver fremlagt (Fishkin et al., 2000: 661). Derfor er konsensus ikke et gyldigt succeskriterium for deliberation, men et empirisk spørgsmål man kan stille vedrørende udfaldet af en konkret deliberativ proces.³

Et andet centralt element ved vores definition er, at deliberation betragtes som en fri proces, for at man kan tale om demokratisk deliberation. Et vigtigt spørgsmål i den sammenhæng er om, og i givet fald hvilke, restriktioner, deliberation skal pålægges for at fungere som en fri demokratisk proces. Habermas' tanker om den ideelle talesituation bygger på en antagelse om, at der findes grundlæggende normer og gyldighedskrav, som skal være opfyldt. For det første må deltageres udsagn være sande. For det andet skal de være rigtige i forhold til den pågældende kontekst, og for det tredje skal det, der siges, kunne tages for pålydende. Der må ikke forekomme skjulte dagsordener (Habermas, 1984: 99ff.). Et sådant habermasiansk udgangspunkt gør således det at søge efter sandheden til idealet for deliberativt demokrati (Weigård og Eriksen, 1998). Cohen (1996), Elster (1998a, 1998b), Fishkin (1997) og Bohman (1996) mener alle, at den ideelle talesituation indebærer hypotetiske og urealistiske – for ikke at sige irrelevante – kriterier for en deliberativ proces, fordi den underkender betydningen af konflikter, forskellige sociale roller og interesser (Bohman, 1999). Spørgsmålet er, om ikke kriterierne for deliberation snarere udvikles i den konkrete deliberative situation frem for at være givet på forhånd (Andersen, 2000: 70). Et andet kritikpunkt er, at deltagerne kan handle strategisk og fremme egeninteressen ved at argumentere med almene

principper og interesser. Habermas' antagelse vil altså i praksis være tvivlsomt uanset, at en deliberativ proces giver mulighed for at afsløre sådanne strategiske handlinger.

Summa summarum vil vi hverken bruge Habermas' forestilling om den idelle talesituation eller kriteriet om konsensus som målestok i drøftelsen af folkehøringen om euroen. I stedet henholder vi os til en minimumsdefinition af en fri demokratisk proces, hvor alle skal have lige mulighed for at blive hørt og tage del i processen (Dahl, 1989: 109). Dette kan i praksis fremmes gennem institutionalisering af demokratiske former, som styrker denne mulighed, og folkehøringen er netop en sådan institutionalisering (Dahl, 1989: 340).

Vort syn på deliberativt demokrati er minimalistisk, idet vores bestemmelse af begrebet stiller få ultimative krav. Definitionen skal opfattes processuelt, dvs. man kan tale om mere eller mindre deliberative processer, styreformers, metoder og institutioner (Fishkin, 1997: 41).

Deliberativt demokrati i praksis

Argumentet for, at deliberation bør ses som et vigtigt element ved demokrati, bygger på en overordnet antagelse om, at deliberation er med til at udvikle og vedligeholde en demokratisk kultur samt styrke den demokratiske legitimitet. Nedenfor i tabel 1 er sammenfattet ni egenskaber, som kan betragtes som argumenter for deliberationens positive betydning i et demokrati (Aars og Offerdal, 2000; Andersen og Hansen, 2001; Cooke, 2000; Elster, 1998a; Fearon, 1998; Gargarella, 1998; Hansen, 2000a).

Tabel 1. Deliberationens demokratiske potentialer

-
- udvikler og opretholder en demokratisk kultur og tradition
 - skaber bredere perspektivering, hvilket resulterer i ny information og nye ideer
 - danner sammenhængende præferencer og konsistent argumentation
 - minimerer brugen af argumentation, som refererer til snævre egeninteresser
 - øger forståelsen mellem deltagerne
 - uddanner deltagerne
 - har en politisk aktiverende effekt
 - letter gennemførelsen af beslutninger gennem højnet forståelse for baggrunden
 - styrker legitimiteten
-

Selv om man kan ræsonnere sig frem til disse ni egenskaber, er det et empirisk spørgsmål, om de rent faktisk gør sig gældende i konkrete deliberative processer. Udvikling og opretholdelse af en demokratisk kultur og tradition samt styrket legitimitet er kursiveret, fordi de har en overordnet status i forhold til de syv øvrige punkter, som er omfattet af de to overordnede argumenter (Andersen og Hansen, 2001). Udvikling af en demokratisk kultur samt styrket legitimitet vil vi derfor tage op i konklusionen som det overordnede perspektiv i deliberation. Den deliberative proces under folkehøringen om euroen vurderes i første række ud fra de syv midterste egenskaber, som operationaliseres nedenfor.

Den nationale folkehøring om euroen⁴

Principperne bag folkehøringen er i udgangspunktet relativt simple. De blev introduceret under navnet *Deliberative Polls* af James S. Fishkin (1988, 1997). Grundideen er, at man inviterer et repræsentativt udsnit af borgerne til at deltage i et arrangement, hvor de på baggrund af information om et givet emne får mulighed for at diskutere problemstillingen med hinanden, eksperter og politikere. Folkehøringen forsøger herved at kombinere to centrale elementer i en demokratisk proces – deliberation og repræsentativitet. Deliberation kommer til udtryk i, at deltagerne argumenterer for deres holdninger og lytter til hinandens argumenter, men også i at de opnår en øget viden om det konkrete emne. Repræsentativitet kommer til udtryk i, at deltagerne skal afspejle de danske vælgere på så mange demografiske og holdningsmæssige dimensioner som muligt. Eksempler på problemstillinger, der har været behandlet på folkehøringer er – ud over folkehøringen om euroen – kriminalitet i Storbritannien, indførelse af en republik i Australien og sygehusstrukturen i Fyns Amt (for en oversigt se Hansen og Pedersen, 2001). Deltagerne ved folkehøringen om euroen blev rekrutteret på basis af statistisk tilfældighed gennem en meningsmåling (N=1702). Respondenterne blev ud over de traditionelle demografiske spørgsmål også stillet en række videns- og holdningsspørgsmål om euroen samt inviteret til at deltage i folkehøringen. De samme spørgsmål blev stillet endnu en gang til deltagerne, da de kom til folkehøringen og da arrangementet sluttede, dvs. i alt tre gange. De respondenter (N=364), som accepterede invitationen til folkehøringen, modtog inden folkehøringens start et informationsmateriale, hvis tema var argumenter for og imod euroen (informationsmaterialet er udgivet af Huset Mandag Morgen, 2000). Informationsmaterialet blev inden offentliggørelsen og udgivelsen sendt til høring hos samtlige partier og bevægelser involveret i kampagnen om den danske euro-afstemning.

Selve folkehøringen forløb over en weekend, hvor deltagerne diskuterede i 20 tilfældigt sammensatte grupper bestående af 18-20 deltagere og deltog i plenumsforsamlinger. I plenum stillede de enkelte grupper spørgsmål til ledende politikere og eksperter. Tre måneder efter folkehøringens afslutning, blev deltagerne endnu en gang interviewet (N=355). Dvs. deltagernes holdninger er målt i alt fire gange på fire måneder. Ud over de fire interview blev der også gennemført et kontrolinterview (N=1005) med et repræsentativt udsnit af danske borgere i samme periode som folkehøringen. Dette interview blev gennemført for at få et indblik i, hvordan den offentlige debat påvirker borgerne generelt. På det grundlag opnås mulighed for at isolere effekten af folkehøringen på deltagerne.⁵

Repræsentativiteten for de 364 deltagere i forhold til de danske vælgers karakteristika synes at være acceptabel. På kategorierne alder, uddannelse, stilling, geografi, medlem af et politisk parti eller gruppe og stemmeintentioner ved et kommende folketingsvalg, fandtes ingen større skævhed. Der var 58 pct. mænd blandt deltagerne, mens der blandt de danske vælgere er 49 pct. På den baggrund var kvinderne underrepræsenteret. Endvidere var der 24 pct. af vælgerne, der ved rekrutteringen endnu ikke havde besluttet sig for, hvad de ville stemme til euroafstemningen, mens der blandt deltagerne kun var 18 pct. Til gengæld var tilhængerne af euroen overrepræsenterede, idet 45 pct. blandt deltagerne var tilhængere,

mens den tilsvarende andel blandt vælgerne var 39 pct. (Andersen et al., 2000; Andersen og Hansen, 2001).

I det følgende analyserer vi deltagernes svar ud fra de syv egenskaber ved deliberation, som blev fremhævet ovenfor. Vi vil starte med at præsentere et tabelmateriale.

Deliberation skaber bredere perspektivering gennem ny information og nye ideer
Argumentet er, at når folk mødes og diskuterer, bringes forskellige erfaringer, viden og holdninger sammen, hvilket kan skabe nye indfaldsvinkler til en problem-

Tablet 2. Deltagernes svar på to centrale holdningsspørgsmål om euroen (pct.)

	Hverken						Gns 0-100
	Helt enig	Delvis enig	enig el- ler uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Ved ikke	
Dansk deltagelse i den fælles mønt giver bedre vilkår for dansk erhvervsliv							
Rekrutterings- interview	52	14	5	7	13	9	72
Ved starten af folkehøringen	37	25	14	9	7	8	69
Ved afslutningen af folkehøringen	42	27	17	5	5	4	74
Ca. tre måneder ef- ter folkehøringen	44	24	2	10	13	7	69
Kontrolinterview (samtidig med folkehøringen)	47	17	6	5	15	10	69
Dansk deltagelse i den fælles mønt vil medføre forringelse i den danske velfærdsmodel							
Rekrutterings- interview	17	9	5	8	47	14	35
Ved starten af folkehøringen	16	16	14	14	29	11	45
Ved afslutningen af folkehøringen	13	22	13	15	30	7	43
Ca. tre måneder ef- ter folkehøringen	19	13	3	18	38	9	39
Kontrolinterview (samtidig med folkehøringen)	19	10	6	11	41	13	39

Note: N varierer mellem 351 og 364. N for kontrolgruppen er 984. Kontrolgruppen er vægtet i forhold til de danske vælgere. Gennemsnittet er beregnet på en skala, hvor helt enig er 100, delvis enig 75, hverken eller ved ikke 50, delvis enig 25 og helt uenig 0.

stilling, som man i udgangspunktet ikke var klar over eller ikke havde reflekteret over. Deliberationen kan således fremme deltagernes viden om et emne via øget information, indsigt i problemstillingen og diskussion. Deliberationen kan herigennem være med til at øge deltagernes forståelse for egne og andres meninger, idet deltagerne har haft mulighed for at fremsætte egne argumenter og lytte til andres. Deltagerne på folkehøringen blev stillet en række holdningsspørgsmål. Tabel 2 viser udviklingen i to centrale spørgsmål, som var dominerende i henholdsvis ja- og nej-sigernes stillingtagen til euroen (Buch og Hansen, 2002). Tabel 3 viser, hvor mange deltagere ændrede holdning i løbet af processen på de samme spørgsmål.

Tabel 3. Deltagere, som skifter side og position på to centrale holdningsspørgsmål (pct.)

Skiftet side				Skiftet position			
t0-t1	t1-t2	t2-t3	I løbet af processen	t0-t1	t1-t2	t2-t3	I løbet af processen
Dansk deltagelse i den fælles mønt giver bedre vilkår for dansk erhvervsliv							
8	4	6	13	52	42	50	72
Dansk deltagelse i den fælles mønt vil medføre forringelse i den danske velfærdsmodel							
14	10	13	29	58	53	58	81

Note: N varierer mellem 333 og 355. At skifte side vil sige, at man flytter sit svar fra helt enig eller delvis enig, til delvis uenig eller helt uenig, eller omvendt. At skifte position indikerer, at deltageren har flyttet sit kryds på skalaen. Se tabel 2 for spørgsmålenes svarkategorier. t0=rekrutteringsinterview, t1=ved starten af folkehøringen, t2=ved afslutningen af høringen, t3=ca. tre måneder efter folkehøringen.

Deltagerne ændrede vitterlig holdninger undervejs gennem folkehøringsprocessen. De syntes i høj grad at tage stilling til spørgsmålene, idet antallet af ved ikke-svar faldt. Ved folkehøringens afslutning samler deltagernes svarfordeling sig så at sige på midten af skalaen, og bevæger sig dernæst ud mod delvis enig/uenig tre måneder senere, men når dog aldrig samme niveau som før folkehøringen. På den ene side kan det hævdes, at deltagernes post-deliberative svar er mere nuancerede i og med, at antallet af svar i yderkategorierne mindskes. Men det kan på den anden side være udtryk for, at deltagerne er blevet mere usikre på deres svar. Faldet i ved ikke-svarene kan hævdes at støtte påstanden om øget nuancering frem for en øget usikkerhed. Øget usikkerhed vil med al sandsynlighed også øge antallet af ved ikke-svar. Ydermere erklærer 76 pct. af deltagerne sig også enig i, at deres holdning var blevet mere nuanceret (Andersen og Hansen, 2001). Svarene ved folkehøringens afslutning synes at afspejle en synergieffekt, som aftager tre måneder senere. Dette kan være udtryk for, at deltagerne ved afslutningen af folkehøringen ræsonnerer i forhold til de andre deltageres argumenter. Denne effekt aftager efter folkehøringen, hvor deltagerne vender tilbage til hver deres hverdag.

Tabel 3 viser antallet af deltagere, som ændrer holdning. Holdningsændringer sker gennem hele processen. Man kan foranlediges til at antage, at eftersom deltagerne har haft mulighed for at diskutere deres politiske synspunkter i samspil med andre og samtidig har øget deres vidensniveau, vil de i kraft af deres deltagelse i folkehøringen kunne etablere stabile holdninger. Som det ses af tabel 3, har folkehøringen ikke resulteret i mere stabile holdninger. Spørgsmålet er, om det er formålet at skabe stabile holdninger. Over for en antagelse om dannelse af stabile holdninger står en antagelse om, at deltagerne løbende forholder sig til argumenter. Man må derfor spørge, hvilke egenskaber det er, som knyttes til holdninger – er de statiske eller dynamiske? Hvor rodfæstede er holdninger i det hele taget? Dette er et centralt stridspunkt især inden for den amerikanske *opinion*-forskning, hvor Converse (1964) i sin berømte tese om *non-attitudes* argumenterer for, at udsving i holdninger grundlæggende er tilfældige og ikke udtryk for rodfæstede holdninger. Dette underbygges af empiriske analyser af paneler, hvor han viser, at man med samme sikkerhed kan forudsige en respondents svar i tredje interviewrunde ud fra såvel første som anden interviewrunde (Converse, 1964: 242). Dette mønster genfindes ikke i samme grad i svarene hos folkehøringens deltagere, og ændringerne kan derfor ikke umiddelbart tilskrives denne tese (Hansen, 2001).

De ændringer, som finder sted i forbindelse med interviewrunden tre måneder efter folkehøringen, kan tolkes som en efterrationalisering. Deltagerne kender nu folkeafstemningens resultat. De vælger enten at følge flertallet eller ræsonnerer, at de ikke har oplevet ændringer i hverken erhvervslivets vilkår eller den danske velfærdsmodel. De relativt store skift i holdninger udfordrer traditionelle meningsmålinger. I bedste fald øger det deres usikkerhed, i værste fald bliver de ubrugelige.

Deliberation danner sammenhængende præferencer og konsistent argumentation

Gennem deliberation bliver deltagerne "tvunget" til at sætte ord på deres interesser, meninger og lytte til andres forestillinger, hvilket er med til at klarlægge disse ikke bare for den enkelte selv, men også for de øvrige deltagere. Deltagerne bliver mødt med modargumenter og spørgsmål, som de bliver nødt til at forholde sig til. Deliberation kan derved potentielt skabe en konsistent argumentation. Deltagerne vil så vidt muligt forsøge at argumentere konsistent og undgå selvmodsigelse. En bieffekt af dette kan dog være, at den konsistente argumentationsrække hindrer deltagerne i at ændre holdninger, fordi det kan betragtes som et brud med den konsistente argumentation. Det betyder, at argumentationsformen kan være en hindring for, at deltagerne ændrer mening under debatten, selv om der fremkommer ny viden, eller bedre argumenter fremsættes. Den deliberative teori synes derfor at have et indbygget paradoks. På den ene side hævder teorien, at deliberation potentielt fremmer sammenhængende holdninger. Samtidig fremmes potentielt konsistent argumentation, hvilket kan være med til at forhindre, at sammenhængende holdninger skabes og udvikles. Et argument kan være, at der er behov for at skabe nogle rammer for deliberation, som ikke hindrer deltagerne i at ændre mening i løbet af debatten, hvis de ønsker det. Omvendt kan det også hævdes, at det netop er konsistent at anerkende det bedre argument og på den baggrund ændre sin holdning. I denne sammenhæng fokuseres på deltagernes udsagn i spørgeske-

maerne. Her har flere deltagere i det afsluttende åbne spørgsmål beskrevet processen med hensyn til at være blevet tvunget til at sætte ord på deres holdninger. Her er et lille udpluk:

“Jeg blev ‘tvunget’ til at formulere mine holdninger og følelser mere konkret og tage stilling til andre synsvinkler end mit eget med hensyn til de forskellige temaer. Og gennemtænke hvorfor et og samme argument kunne få nogen til at stemme ja og nogen nej”.

“Man blev tvunget til at tage egne synspunkter op til reel overvejelse og ikke blot argumentere på ”rygraden”. Jeg blev mere opmærksom på modpartens argumenter og visioner og fik dermed en større fornemmelse for, at mit synspunkt også skulle tilgodeses de bekymringer, som modparten fremlagde”.

“Jeg ville have stemt nej, inden jeg kom hertil. Det vil jeg også nu, men jeg er betydelig mere sikker på mit nej. Med andre ord har jeg fået større viden og bedre argumenter for et nej, end jeg havde, inden jeg kom. Og det at skulle argumentere gør, at jeg blev mere opmærksom på gode nej-argumenter, end jeg havde været før”.

“Det fik mig til at tænke tanken ren, og jeg var nødt til at præcisere mine ideer for at kunne forstå dem. Jeg har også oplevet, at jeg har vendt dem flere gange, før jeg udtalte mig. Når du offentligt gør din mening, er den nødt til at være gennemtænkt”.

Man skal være varsom med at betragte disse enkeltstående udsagn som typiske for deltagerne. Flere af deltagerne besvarede det åbne spørgsmål med, at det ikke har påvirket dem at deltage, mens andre i højere grad fokuserer på det positive ved arrangementet. Tabel 4 viser standardafvigelser over tid på to holdningsspørgsmål fordelt i forhold til, om deltagerne var tilhængere eller modstandere af euroen.

Tabel 4. Deltagernes standardafvigelser på to centrale holdningsspørgsmål fordelt på ja- og nejdeltagere til euroen

	t0	t1	t2	t3
Dansk deltagelse i den fælles mønt giver bedre vilkår for dansk erhvervsliv				
- Ville stemme ja til euroen	16	18	17	17
- Ville stemme nej til euroen	37	30	29	35
Dansk deltagelse i den fælles mønt vil medføre forringelse i den danske velfærdsmodel				
- Ville stemme ja til euroen	27	28	27	25
- Ville stemme nej til euroen	42	27	25	37

Note: N varierer mellem 128 og 194. De deltagere, som ikke vidste, hvad de vil stemme, er ikke med i tabellen. Standardafvigelserne er beregnet på en skala, hvor helt enig er 100, delvis enig 75, hverken eller og ved ikke 50, delvis enig 25 og helt uenig 0. Stemmen i t3 svarer til, hvad deltagerne indikerede, de stemte ved folkeafstemningen, da de blev spurgt tre måneder efter folkeafstemningen. t0=relateringsinterview, t1=ved starten af folkehøringen, t2=ved afslutningen af høringen, t3=ca. tre måneder efter folkehøringen.

Som tabel 4 viser, grupperer ja-siden sig i højere grad end nej-siden i de samme svarkategorier. I den danske debat om euroen kan identificeres et politisk venstre-fløjs- og et politisk højrefløjsnej. Dermed er nej-siden mere sammensat, hvilket kommer til udtryk ved en større spredning blandt nej-sigerne. Ved folkehøringens afslutning er nej-sidens holdninger mindre spredt end ved begyndelsen af processen. Det kan være en indikator på, at dens holdninger er blevet mere sammenhængende eller konsistente. Andre forklaringer synes imidlertid også at være på sin plads at nævne. De to nej-fløje kan have fundet et fælles ståsted og derved være blevet mere enige, jf. den teoretiske diskussion om deliberation og konsensus. Om folkehøringen skaber konsistente interesser og enighed er dog langt fra besvaret entydigt her.

Deliberation minimerer brugen af argumentation, som refererer til snævre egeninteresser

Egoisme får det svært under en deliberativ proces. I en deliberativ proces vil det betegnes som illegitimt og et brud på de alment accepterede procedurer for argumentationsudveksling, hvis deltagerne bygger deres argumentation op omkring ren og skær egoisme og egeninteresse (Fearon, 1998). Det kan derved for deltagerne være vanskeligt at argumentere med udgangspunkt i egen- eller særinteresse. Endvidere vil argumentation med henvisning til egeninteresse kun være motiverende for den, som fremfører argumentet, og have ringe virkning på modparten. Det er den primære årsag til, at argumentation med udgangspunkt i egeninteresse vil blive anvendt i mindre omfang i en deliberativ argumentationsudveksling. Det skal understreges, at deliberation ikke i sin natur fjerner egeninteresse i deliberative processer. Der er, som nævnt, en risiko for, at deltagerne vil forsøge at argumentere for deres egeninteresse gennem henvisning til almene principper og retfærdighed. En strategisk brug af almene interesser vil være en uundgåelig del af den deliberative proces. Men i og med at deltagerne gennem deliberation vil afprøve hinandens argumenter, vil der være større chance for, at strategisk brug af almene argumenter til at fremme egeninteresse vil blive afsløret, sammenlignet med en beslutning truffet uden forudgående deliberation (Elster, 1998b; Eriksen, 1993). Hvis en deltager først har benyttet et argument, der henviser til alment accepterede principper, vil det virke opportunistisk, hvis deltageren senere forsøger at fremme egeninteresser (Elster, 1998b: 104).

Endvidere kan det hævdes, at hvis deliberationen motiverer deltagerne i en politisk beslutningsproces til ikke at fremstå egoistiske, kan det i sig selv være et argument for, at deliberation forbedrer beslutningsprocesser (Fearon, 1998: 54-55). Deliberation vil på den baggrund fremme en demokratisk rationalitet i den forstand, at man må argumentere for sine synspunkter ud fra et "objektivt", alment accepteret grundlag. En argumentation, som bygger på personlige oplevelser, følelser eller traditioner, vil være sværere at trænge igennem med i en argumentationsudveksling, fordi disse bygger på en subjektiv forståelse af problemstillingen. Deliberation vil altså styrke løsninger, som bygger på "objektiv" rationalitet, men svække de løsninger, som bygger på subjektiv forståelse af problemstillingen. Denne objektive rationalitet kan i svagere form betegnes som en "intersubjek-

tiv" rationalitet. Hvis flere deltagere i en deliberation har samme subjektive opfattelse af problemstillingen, vil argumentation med intersubjektiv rationalitet kunne fremmes i argumentationsudvekslingen. Sagt lidt kortfattet, vil deliberation fremme argumentation, som bygger på "objektiv" rationalitet, og kan fremme argumentation, der bygger på "intersubjektiv" rationalitet. Men deliberation vil ikke fremme argumentation, som udelukkende bygger på subjektiv rationalitet (Hansen, 2000a). Denne forskydning mod en argumentation, der er rationelt begrundet, kan problematiseres ud fra en generel kritik af rationalitetsmyten, som bygger på, at den højere fornuft altid findes, hvilket kan diskuteres både teoretisk og empirisk. Endvidere vil forskydningen mod en argumentation, der er rationelt begrundet, have tendens til at stille de personer, som er vant til at udtrykke sig på denne måde, mere fordelagtigt i argumentationsudvekslingen end deltagere, der ikke har denne erfaring.

Tabel 5. Argumentationsform (pct.)

Helt enig	Delvis enig	Hverken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Ved ikke	Gns 0-100
Deltagerne i gruppen argumenterede ved at henvise til, hvad der var bedst for deltagerne selv						
6	19	21	19	30	5	38
Deltagerne i gruppen argumenterede for en sag ved at henvise til almen retfærdighed og generelle principper						
14	43	20	7	11	5	61
Deltagerne argumenterede ved at advare om negative konsekvenser ved et ja eller nej til euroen						
17	37	16	12	16	2	57
Deltagerne i gruppen argumenterede for, hvad der var bedst og mest retfærdigt for alle borgere						
23	47	15	6	7	2	68

Note: N varierer mellem 352 og 355. Gennemsnittet er beregnet på en skala, hvor helt enig er 100, delvis enig 75, hverken eller og ved ikke 50, delvis enig 25 og helt uenig 0. Spørgsmålene blev besvaret ved afslutningen af folkehøringen.

At deliberative processer på den måde stiller nogle deltagere mere fordelagtigt end andre, og at førstnævnte gruppe ofte allerede er overrepræsenteret i de eksisterende arenaer i det repræsentative demokrati, er netop et af de punkter, deliberativt demokrati er blevet kritiseret for (Sanders, 1997). For at imødegå denne kritik er det vigtigt at skabe rammer for deliberation, som tilgodeser alle deltager-typer, hvis deliberationen skal leve op til gængse demokratiske idealer (jf. for eksempel Dahls (1989: 109) første kriterium for demokrati, nemlig effektiv deltagelse, herunder, at borgerne skal have samme mulighed for at give udtryk for deres synspunkter). På den ene side synes det vigtigt at skabe nogle rammer for

deliberation, som gør en vifte af argumentationstyper mulig. På den anden side kan det hævdes, at det netop er deliberationens styrke, at den fremmer argumentation, som bygger på en "objektiv" rationalitet.

Mange af deltageres svar giver udtryk for, at der i grupperne blev argumenteret med henvisning til almene principper, og hvad der er bedst for alle borgere. Også i denne situation kan der være risiko for, at deltagerne har svaret det, som de troede blev forventet af dem – såkaldt *social desirability bias*. Med det *in mente* bekræfter de umiddelbare tolkninger af deltageres svar tesen om, at deliberation kan være med til at fremme almene interesser.

Deliberation øger forståelsen mellem deltagerne

Gennem mødet og diskussionen med andre borgere argumenterer deliberativt demokrati for, at en gensidig forståelse af den givne problemstilling styrkes. På den anden side kan denne udveksling mellem forskellige argumenter hævdes at bringe potentielle konflikter frem, som kunne være undgået, hvis borgerne ikke var bragt sammen. Dette relaterer sig til en demokratiteoretisk diskussion om, hvorvidt politik opfattes som en omfattende del af den offentlige sfære, hvis løsninger findes ved at bringe borgerne sammen og derigennem øge deres forståelse. Eller om politik kun bør udgøre en lille del af den enkelte borgers liv, hvis potentielle indgriben over for den enkelte bør minimeres ved, at borgerne løser problemer i primært den private sfære frem for en offentlig sfære. Ved folkehøringens afslutning blev deltagerne stillet en række spørgsmål om forståelsen for andres argumenter i den deliberative arena. Tabel 6 viser svarene på nogle af de centrale spørgsmål:

Tabel 6. Øget forståelse mellem deltagerne (pct.)

	Helt enig	Delvis enig	Hverken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Ved ikke	Gns 0-100
Diskussionerne var præget af lydhørhed over for andres argumenter	56	32	7	1	2	2	84
Der opstod forståelse for andres argumenter, selv om de var modsat ens egne	51	33	10	2	3	1	82
Alle holdninger i gruppen blev betragtet som ligeværdige	56	29	7	4	2	2	83
Mange af de andres argumenter var brugbare for min egen stillingtagen	32	37	14	5	8	4	70
Gruppen var for stor til, at alle kunne komme til orde	4	9	9	18	58	2	20

Note: N varierer mellem 352 og 356, da enkelte deltagere ikke svarede på alle spørgsmål. Gennemsnittet er beregnet på en skala, hvor helt enig er 100, delvis enig 75, hverken eller og ved ikke 50, delvis enig 25 og helt uenig 0. Spørgsmålene blev besvaret ved afslutningen af folkehøringen.

Deltagerne giver i deres svar klart udtryk for, at diskussionerne har øget deres forståelse for andres argumenter. Alle holdninger blev betragtet som ligeværdige. Og endelig var grupperne ikke for store til, at alle kunne komme til orde. Disse er minimumskravet til en fri demokratisk proces.

Deliberation uddanner deltagerne

Deltagerne i en deliberativ proces har mulighed for at øge deres viden og deres evne til at argumentere med andre. Ved folkehøringen blev deltagerne stillet en række vidensspørgsmål om euroen. Tabel 7 viser svarene på spørgsmålene.

Tabel 7. Deltagerens viden gennem den deliberative proces (pct. rigtige svar)

	t0	t1	t2	t3	Rekrutteringsinterview	Kontrolinterview
Danmark kan som medlem af eurosamarbejdet blive idømt bøder, hvis vi har et stort underskud på statens finanser	41	71	80	82	34	36
Danmark kan selv bestemme rentens størrelse, hvis vi tilslutter os den fælles mønt	73	78	82	83	72	74
Danmark kan selv bestemme skattniveauet, hvis vi tilslutter os den fælles mønt	64	66	83	75	59	65
Hvis vi stemmer ja ved folkeafstemningen den 28. september, vil den fælles mønt så være i omløb i Danmark fra år 2001, 2004, 2005 eller 2007?	51	83	89	88	48	53
Hvis Danmark tilslutter sig den fælles mønt, vil den danske nationalbank så blive nedlagt, fortsætte stort set som i dag, eller blive en del af den Europæiske Centralbank?	59	55	66	68	56	54
Vil euro-mønter få en national side?	53	91	94	92	49	76
Er Danmark med i et valutasamarbejde i dag, hvor landene hjælper hinanden ved uro på valutamarkedet?	83	78	87	88	73	75

Note: N varierer mellem 354-364. I rekrutteringsinterviewet varierer N mellem 1669-1672. I kontrolgruppen er N=984. Rekrutterings- og kontrolgruppens svar er vægdet i forhold til de danske vælgere. t0=rekrutteringsinterview, t1=ved starten af folkehøringen, t2=ved afslutningen af høringen, t3=ca. tre måneder efter folkehøringen.

Viden steg markant blandt deltagerne, også når man tager i betragtning, at befolkningen samlet set tillige havde en lille vidensforøgelse i samme periode. Stigningen i befolkningens vidensniveau kan sandsynligt relateres til, at de politiske kampanjer op til folkeafstemningen for alvor kom i gang i perioden mellem de to

første interviewrunder. Vidensforøgelsen blandt deltagerne bevares også tre måneder efter folkehøringen, hvilket viser, at folkehøringsprocessen har haft en generelt uddannende effekt. På enkelte spørgsmål har processen op til folkehøringen haft størst effekt, mens det på andre spørgsmål er selve folkehøringen, som har størst effekt. Resultaterne bekræftes også af deltageres egen følelse, idet de svarer, at de føler sig meget mere kvalificerede til debat og mere velinformerede end før folkehøringen.

Deliberation har en politisk aktiverende effekt

Blandt andre Carole Pateman (1970) argumenterer for, at deltagelse har en politisk aktiverende effekt. Deliberationen giver deltagerne en chance for at blive hørt og lyttet til. Sammen med de uddannelsesmæssige aspekter nævnt ovenfor, kan folkehøringen være med til at myndiggøre borgerne ikke bare i deres hverdag, hvor de måske i højere grad vil tage aktiv del i deres lokalsamfund, men deltagerne vil måske få et mere generelt ønske om at blive aktive i politik efter at have mødt politikerne og diskuteret med dem (Aars og Offerdal, 2000). Deliberationen kan således motivere og måske endda rekruttere flere til at deltage aktivt i politik. Men det kan også have den modsatte effekt (Hansen, 2000b).

Tabel 8. Deltageres villighed til at lade sig opstille på en liste til valg (pct.)

Hvis du blev opfordret til at stille op på en liste til Europaparlamentet, Folketinget, amts- eller kommunalbestyrelse, ville du sige ja, overveje det eller sige nej?

	Ja	Over- veje det	Nej	Ved ikke	Gns 0-100	N
- Rekrutteringsinterview	11	33	56	0	27	364
- Ved starten af folkehøringen	12	40	44	4	34	362
- Ved afslutningen af folkehøringen	12	36	50	2	31	357
- Ca. 3 måneder efter folkehøringen	12	33	55	0	29	355

Note: Gennemsnittet er beregnet på en skala, hvor ja er 100, overveje det og ved ikke 50 og nej 0. Samlet set ved rekrutteringsinterviewet var fordelingen 6, 22, 71 og 1 n=1664 vægtet.

Tabel 8 viser, at der ikke er nogen væsentlige ændringer i deltageres villighed til at stille op til valg. Folkehøringen har på den del af det politiske liv ikke haft en politisk aktiverende effekt. Det kan være et udtryk for, at folkehøringen ikke opfattes som en del af de institutionaliserede kanaler for politisk deltagelse. Det skal også fremhæves, at deltagerne fra starten var mere villige til at opstille end borgerne generelt. Folkehøringens udgangspunkt på dette punkt var altså skævt. 98 pct. af alle deltagerne stemte ved den efterfølgende folkeafstemning, mod en generel valgprocent på 88 pct. At deltagerne i udgangspunktet var en smule mere interesseret i politik end borgerne generelt, synes ikke at forklare denne 10 pct. for-

skel. Folkehøringen kan på den baggrund hævdes at have en politisk aktiverende effekt. Dette bekræftes også af tabel 9, hvor deltagerne har været mere opmærksomme på den offentlige debat i medierne end borgerne generelt. Endvidere synes effekten at være vedvarende indtil tre måneder efter folkehøringen. 54 pct. af deltagerne hævder, at de i højere grad end sædvanligt har talt med andre om politik siden folkehøringen.

Tabel 9. Deltagernes opmærksomhed på den offentlige debat (pct.)

	Mindre grad	Som sædvanlig	Højere grad	Ved ikke	Gns 0-100	N
Talt med andre om politik						
- Ved starten af folkehøringen (siden rekrutteringen)	5	54	40	1	68	343
- Kontrolinterview (i den sidste måned)	9	58	31	2	61	980
- Ca. 3 måneder efter folkehøringen	4	41	54	1	75	355
Læst om politik i aviser						
- Ved starten af folkehøringen (siden rekrutteringen)	6	62	31	1	63	340
- Kontrolinterview (i den sidste måned)	6	61	28	5	61	980
- Ca. 3 måneder efter folkehøringen	3	63	32	2	64	355
Set nyhedsudsendelser på TV						
- Ved starten af folkehøringen (siden rekrutteringen)	4	68	27	1	61	347
- Kontrolinterview (i den sidste måned)	5	67	25	3	60	980
- Ca. 3 måneder efter folkehøringen	1	71	27	1	63	355

Note: Gennemsnittet er beregnet på en skala, hvor i højere grad er 100, som sædvanlig og ved ikke 50 og mindre grad 0. Kontrolgruppen er vægtet i forhold til de danske vælgere.

Med hensyn til om folkehøringen har en politisk aktiverende effekt, kan det konkluderes, at folkehøringen har ringe eller ingen effekt på villigheden til at stille op til valg, mens der er indikatorer for, at deltagerne i højere grad har talt om politik end andre borgere, og små effekter på, at deltagerne følger med i medierne i højere grad end borgerne generelt. Med til denne tolkning hører også, at valgkampen op til folkeafstemningen på dette tidspunkt er i fuld gang, hvilket også kan være med til at forklare den relativt store opmærksomhed over for pressen i befolkningen.

Deliberation letter implementering på grund af øget forståelse for baggrunden for beslutningen

Et sidste aspekt, som er værd at fremhæve, er den sociale ansvarlighed over for implementeringen af en beslutning, som antages at følge, hvis man har været involveret i en deliberativ proces. Dette kan lette implementeringen af en beslutning, også selv om beslutningen er i modstrid med nogle af deltageres meninger, fordi deltagerne har opnået en indsigt i argumentationen bag ved beslutningen gennem deltagelsen. Men samtidig ligger der også nogle forventninger fra deltagerne i deliberationen om, at de har mulighed for at påvirke beslutningen, og at deres deltagelse har en betydning for udfaldet (Bohman, 1996: 17). Hvis man forestiller sig, at deltagerne føler, at deres deltagelse ikke har haft nogen effekt, vil de måske sætte sig imod en senere implementering af beslutningen og vil højst sandsynligt ikke på et senere tidspunkt ønske at deltage i en lignende deliberativ proces. Som tabel 6 viste, udtrykte deltagerne en grundlæggende forståelse for andres argumenter, hvilket kan være en indikator for, at implementeringen bliver lettere, men det har ikke været muligt direkte at analysere dette i forbindelse med folkehøringen.

Konklusion og perspektivering

Den normative deliberative demokratiteori har alt for ofte været afsondret fra en empirisk virkelighed. Folkehøringen udgør et konkret forsøg på at sammenholde den deliberative demokratiteori med borgernes aktive deliberation af fordele og ulemper ved euroen. Det viste sig her, at det var muligt at skabe en arena for deliberation, som opfylder minimumskravene til en deliberativ proces – deltagerne skal have lige mulighed for at komme til orde. Folkehøringen har på den baggrund vist, at det deliberative idegrundlag for demokratiske processer kan have sin berettigelse empirisk. Folkehøringen formåede at aktivere 364 borgere på en måde, hvor forståelse for andres argumenter blev udviklet, argumentation med henvisning til almeninteressen kunne udfoldes, og viden steg markant blandt deltagerne. Folkehøringen kan derfor siges at være en måde at revitalisere demokratiet *for de deltagende borgere*. Trods disse meget positive elementer ligger udfordringen for folkehøringer som denne i at forholde sig til såvel det repræsentative demokratis valgte politikere og deres ansvar og kompetencer samt til de borgere, der ikke deltager i en folkehøring. Hvis man accepterer, at højere vidensniveau og øget forståelse for problemstillingen er et fordelagtigt udgangspunkt for demokratiske processer, vil deliberation, som det udfoldede sig under den nationale folkehøring, potentielt fremme udviklingen og opretholdelsen af en demokratisk kultur og tradition samt styrke legitimitet i beslutningsprocesserne. Dermed ikke sagt, at deliberation altid vil styrke legitimiteten og forbedre den demokratiske proces. Der kan være situationer, hvor deliberation af blandt andet ressourcemæssige årsager ikke er hensigtsmæssigt, hvilket leder os ind i den klassiske diskussion om effektivitet versus demokrati.

I den aktuelle debat om at gøre politikken mere folkelig og mere vedkommende for den enkelte borger, har folkehøringen om euroen vist, at det er muligt at samle et repræsentativt udsnit af borgere til aktiv debat om et kompliceret emne. Deltageres positive evaluering af arrangementet, og de 443.000 danskere, som fulgte

mindst 15 minutter af folkehøringen på tv, giver anledning til at rejse en diskussion om, hvorvidt folkehøringer bør gives en mere institutionaliseret plads i dansk demokrati. En mere kontroversiel tanke og den oprindelige ide bag metoden i amerikansk kontekst, er at bruge den ved opstilling af politiske kandidater (Fishkin, 1988).

Noter

1. Tak til reviewerne samt Peter Kurrild-Klitgaard for deres kommentarer til tidligere udkast.
2. Deliberativt demokrati omtales i demokratiteoretisk litteratur under forskellige betegnelser. Dryzek (1990) benytter for eksempel termen *Discursive Democracy*, mens Young (1996) taler om *Communicative Democracy*. Termen deliberativt demokrati synes imidlertid at være den mest udbredte terminologi.
3. Ovenstående korte gennemgang af forskellige teoretikers opfattelse af den fælles konsensusdeliberation kan kritiseres for at være for simpel, idet en nærlæsning af teoretikernes positioner får dem til at fremstå betydeligt mere komplicerede og overlappende.
4. Projektet "Den Nationale Folkehøring om Euroen" blev gennemført i et samarbejde mellem Huset Mandag Morgen og Syddansk Universitet, Institut for Statskundskab. PLS Rambøll Management forestod rekrutterings- og kontrolinterviewet. Danmarks Radio stod for fjernsyns- og radiodækning af projektet. Projektet var finansieret af følgende organisationer, partier og virksomheder: Nævnet vedr. EU-oplysning, Europaparlamentet, Statens Information, DSB, Dansk Industri, LO, Dansk Metal, Dansk Folkeparti, Den Danske Bank, ISS, Novo Nordisk, Danfoss, Group 4 Falck, Coloplast, VELUX, Chr. Hansen, Grundfos, Danisco, Unimerco, J. Lauritzen og Bestseller A/S og Europa Kommissionen.
5. Ud over ovennævnte datamateriale, blev politikere, eksperter og moderatorer, som fungerede som ordstyrere i de enkelte grupper, også stillet en række spørgsmål om processen på folkehøringen. Seks af gruppediskussionerne blev optaget på video eller transmitteret *live on tape* via DR. Endvidere blev flere af de deltagende politikere interviewet efterfølgende af Nikolaj Nielsen i forbindelse med hans specialeprojekt (se Nielsen, 2001). I analysen af folkehøringen i denne artikel koncentrerer vi os dog primært om deltagernes svar i de fire interviewrunder.

Litteratur

- Andersen, Vibeke N. (2000). *Reformer i folkeskolen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Andersen, Vibeke N. (1997). *Brugerbestyrelsen som et demokratisk organ*. LOS-notat nr. 31, Bergen: LOS-senter.
- Andersen, Vibeke N. and Kasper M. Hansen (2001). *Deliberative Democracy and the Deliberative Poll on the Euro* (in review).
- Andersen, Vibeke Normann, Kasper Møller Hansen og Anders Krogenberg Knøth (2000). *Dansekernes forhold til euroen – resultaterne af den nationale folkehøring om euroen*, København: Huset Mandag Morgen (www.mm.dk/VI).
- Bohman, James (1996). *Public Deliberation – Pluralism, Complexity, and Democracy*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bohman, James (1999). "Citizenship and Norms of Publicity. Wide Public Reason in Cosmopolitan Societies", *Political Theory*, Vol. 27, No. 2, pp. 176-202.
- Bohman, James and William Rehg (1997). "Introduction", pp. ix-xxx in James Bohman and William Rehg (eds.), *Deliberative Democracy – Essays on Reason and Politics*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Buch, Roger and Kasper M. Hansen (2002). "The Danes and Europe: From EC 1972 to Euro 2000 – Election, Referenda and Attitudes", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 25, No. 1.

- Cohen, Joshua (1996). "Procedure and Substance in Deliberative Democracy", pp. 95-119 in Seyla Benhabib (ed.), *Democracy and Difference. Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton: Princeton University Press.
- Converse, Philip. E. (1964). "The Nature of Belief Systems in Mass Publics", pp. 206-261 in Davis E. Apter (ed.), *Ideology and Discontent*, New York: The Free Press.
- Cooke, Maeve (2000). "Five Arguments for Deliberative Democracy", *Political Studies*, Vol. 48, No. 2, pp. 947-969.
- Dahl, Robert A. (1989). *Democracy and Its Critics*, New Haven: Yale University Press.
- Dryzek, John S. (1990). *Discursive Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon (1997). "The Market and the Forum", pp. 3-35 in James Bohman and William Rehg (eds.), *Deliberative Democracy – Essays on Reason and Politics*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Elster, Jon (1998a). "Introduction", pp. 1-19 in Jon Elster (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon (1998b). "Deliberation and Constitution Making", pp. 97-122 in Jon Elster (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksen, Erik Oddvar (1993). *Den offentlige dimensjon – verdier og styring i offentlig sektor*, LOS-sentret, Bergen: TANO.
- Eriksen, Erik Oddvar (1995). "Introduksjon til en deliberativ politikmodel", pp. 11-30 i Erik Oddvar Eriksen (red.), *Deliberativ Politikk – Demokrati i teori og praksis*. LOS-sentret, Bergen: TANO.
- Eriksen, Erik Oddvar og Jarle Weigård (1999). *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati – Jürgen Habermas' teori om politikk og samfunn*, Bergen: Fakkboklaget.
- Fearon, James D. (1998). "Deliberation as Discussion", pp. 44-69 in Jon Elster (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fishkin, James S. (1988). "The Case For A National Caucus – Taking Democracy Seriously", *The Atlantic*, August, pp. 16-18.
- Fishkin, James S. (1997). *The Voice of the People – public opinion and democracy*. 2nd ed., New Haven: Yale University Press.
- Fishkin, James S., Robert C. Luskin and Roger Jowell (2000). "Deliberative Polling and Public Consultation", *Parliamentary Affairs*, Vol. 53, pp. 657-666.
- Gambetta, Diego (1998). "'Claro!': An Essay on Discursive Machismo", pp. 19-44 in Jon Elster (ed.), *Deliberative democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gargarella, Roberto (1998). "Full Representation, Deliberation and Impartiality", pp. 260-280 in Jon Elster (ed.), *Deliberative democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, Jürgen (1984). *The Theory of Communicative Action – Reason and the Rationalization of Society*, Cambridge: Polity Press. Volume I.
- Habermas, Jürgen (1995). "Tre normative demokratimodeller: om begrebet deliberativ politikk", pp. 30-46 i Erik Oddvar Eriksen (red.), *Deliberativ Politikk – Demokrati i teori og praksis*, LOS-sentret, Bergen: TANO.
- Hansen, Kasper Møller (2000a). *Folkhøringen mod et Repræsentativt Deliberativt Demokrati – Fra Teori til Praksis*. Specialeafhandling ved Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet.
- Hansen, Kasper Møller (2000b). "Folkhøringen som ny demokratisk metode", *Metode og Data*, nr. 82, pp. 10-32.
- Hansen, Kasper M. (2001). *Deliberative Democracy and Public Opinion*. Paper præsenteret 3. maj ved seminar på Syddansk Universitet, Institut for Statskundskab.
- Hansen, Kasper Møller og Mogens N. Pedersen (2001). "Folkhøringens fremtidsmuligheder – en kritisk diskussion", pp. 343-361 i Anne Lise Firmeite, Helge O. Larsen og Jacob Aars (red.), *Lekmannsstyre under press – Festskrift til Audun Offerdal*, Oslo: Kommuneforlaget.
- Huset Mandag Morgen (2000). *Værdt at vide om euroen. 14 brændende spørgsmål om den fælles mønt*, København: Huset Mandag Morgen.
- Nielsen, Nikolaj Peder Harbjerg (2001). *Politisk Repræsentation og Folkhøringen*. Specialeafhandling fra Aarhus Universitet, Institut for Statskundskab.

- Pateman, Carole (1970). *Participation and Democratic Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Regeringen (2000). *Det holdbare samfund – Danmarks vej i det 21. århundrede*, Regeringen.
- Sanders, Lynn M. (1997). "Against Deliberation", *Political Theory*, Vol. 25, No. 3, pp. 347-376.
- Shapiro, Ian (1999). "Enough Deliberation. Politics Is About Interests and Power", pp. 28-38 in Stephen Macedo (ed.), *Deliberative Politics – Essays on Democracy and Disagreement*, New York: Oxford University Press.
- Social Science Citation Index*. 02.05.2001.
- Stokes, Susan C. (1998). "Pathologies of Deliberation", pp. 123-140 in Jon Elster (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Weigård, Jarle (1995). "Representasjon og rasjonalitet", pp. 70-105 i Erik Oddvar Eriksen (red.), *Deliberativ Politikk – Demokrati i teori og praksis*, LOS-sentret, Bergen: TANO.
- Young, Iris Marion (1996). "Communication and the Other: Beyond Deliberative Democracy", pp. 120-135 in Seyla Benhabib (ed.), *Democracy and Difference. Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton: Princeton University Press.
- Aars, Jacob and Audun Offerdal (2000). "Representativeness and Deliberative Politics", pp. 68-92 in Nirmala Rao (ed.), *Representation and Community in Western Democracies*, London: Macmillan Press Ltd.